Quan es veié vestit i caracteritzat, el baríton s'agradà tant, trobà que feia tant goig, que s'en anà a donar un tomb per la plaça de l'Universitat.

Naturalment, el debut fou catastròfic. El públic reia, xiulava, picava de peus. L'artista, amb una tranquil·litat esbalaïdora, no hi donava cap importància. La tiple, gairebé plorant, xisclava:

— Perquè m'hi han fet treballar amb aquest pallús? Aquesta nit he perdut tot el meu prestigi!

~~L'empresari~~ s'estirava els cabells:

— Però, home de Déu, perquè no m'ho deia que no sabia cantar?

I el baríton, amb gest superb i fulminant-lo amb la mirada, responia:

— Qui us ha dit que no sé cantar? Vostè no sap què es el canto. Vostè tant sols ha sentit els Stracciari, els Titta Ruffo i altres desgraciats per l'estil.

Pepe Chil, l'empresari més pintoresc que mai hi ha hagut al món, comentava:

— Che, eixe baríton guanyaria l'or i el moro si es dedicava a la pantomima.

Acabada la representació com Déu va voler, i [illegible] que s'acabés molt malament, el baríton i un seu amic aragonès — alt, corpulent, amb una barba menuda i una veueta tan menuda com la boca — se'n anaren a fer ressopó.

El baríton, que seguia tan tranquil com en mig de la tempesta de crits i xiulets, el debut no li havia fet perdre la gana i amb la boca greixosa del Montillo amb [illegible] tradicional, deia:

— Això és el començament de la glòria.

I es posà a dibuixar damunt la carta del res-

~~El St "cavall blanc", que tenia cara de mulato, — amps desnes, Tapis i Maria — es vendarà físicament al pobre Turuna —~~

~~físicament~~

El "cavall blanc", o sigui l'empressari improvitzat, tancant.

El seu amic, que el mirava fix, digué de sobte:

— Ja ho tinc!

— Què és el que tens?

— Escolta'm bé, que ja ho he trobat! Tu no ets un baríton.

— Ah, no?

— No.

— Doncs què soc?

— Un dibuixant, un gran dibuixant. Faré un diari, un diari de molta empenta, com a Barcelona mai no n'han vist cap, i tu hi dibuixaràs. Des d'ara et contracto. Deixa'm fer i deixa't fer.

I com Barcelona és una ciutat tan extraordinària, de la mateixa manera que el baríton valencià havia trobat un ric ~~[illegible]~~ per a que pogués cantar *La Tosca*, el seu amic aragonès trobà un altre ric per a subvencionar un diari. De rics com els de Barcelona, diguin el que vulguin els envejosos, no n'hi ha enlloc del món. El que passa és que no els sabem fer valer.

T'havia dit que ~~[illegible]~~ *Les Miserables* fou el diari ~~[illegible]~~ més ~~[illegible]~~ extraordinari que s'havia publicat a Barcelona? Doncs m'enganyava: el més extraordinari, el més singular fou el que creà l'aragonès amic del baríton dibuixant. És segur, és més que segur que com aquell no ~~[illegible]~~ n'hi ha hagut mai cap al món. En primer lloc, el director — o sigui l'aragonès del qual, per uns escrúpols que fan, no en recordo el nom — no volia escriure, cosa ~~[illegible]~~ no tan estranya com sembla tractant-se de periodistes car en aquest cas no valer

99 ~~107~~

escriure sols diu no saber fer literatura. Segons sembla, als Estats Units és freqüent aquest tipus de director.

A més del director, tenien tot el que calia: administrador, redactors, impremta, redacció. La redacció era en un pis de la Rambla de les flors, damunt de Can Tritlla i al balcó, de llarg a llarg del balcó, hi havia un gran rètol en lletres vermelles damunt fons blanc.

EL ESPECTADOR

Redacción y administración

A la redacció no hi mancava res: grans taules per a escriure i en les quals no hi escrivia ningú, comodíssims seients per a seure i en els quals sempre hi seia algú, tinta i paper a l'engròs, diaris i revistes de consulta que ningú no consultava, un despatx per al director, un altre per a l'administrador i una saleta per al dibuixant. A més hi havia telèfon i un groom per a obrir i tancar la porta i anar i venir de l'impremta.

El director reuní els redactors, entre els quals figuraven Mateu Santos i jo, i els féu el sermó següent:

—"El Espectador", que comença essent setmanari per a passar ben aviat a diari, no és una publicació qualsevol, una publicació com tantes altres. "El Espectador" —el director parlava en tò present, com si el setmanari ja estés en circulació— és una publicació importantíssima. Tenim l'obligació de sentir-nos orgullosos de pertànyer a la redacció d'"El Espectador", car no hi podrà pertànyer qui vulgui. Tenim els millors escriptors, els millors dibuixants, el millor paper, el millor fotogravador", i, un dia, tindríem impremta pròpia, que, també, es clar, serà la millor.

Després distribuí la feina a cada redactor i digué:

– Demà passat tot l'original ~~ací~~ aquí

L'endemà passat dugueren l'original i el cobraren. (Molt bé, per cert: vint duros, que en aquells temps eren una gran cosa) Però el número, el famós primer número, no es publicà. Ni el segon. Ni el tercer. Ni cap. Cada setmana, però, escrivíem el teu article. I cada setmana el cobràvem. L'ex-baríton es passava el dia tancat dibuixant – en aquella casa tan seriosa calia treballar de valent – i cada setmana cobrava els dibuixos que no publicaven.

~~[illegible]~~ Tot allò ens semblava [illegible] i ens feia volar el cap. Com era que el setmanari no eixia? ¿Per què aquells enormes despeses de llo pis, llum, anuncis, col·laboracions pagades puntualment? ¿Què es proposava aquell director que de primer antuvi l'havia semblat un home vulgaríssim i ara se l'apareixia ~~[illegible]~~ cada dia més extrafolari i enigmàtic? ¿Per què l'ex-baríton seguia dibuixant i ~~[illegible]~~ ens escrivíem i l'administrador pagava? ¿Per què el director parlava sempre del ~~[illegible]~~ setmanari que no es publicava – "I bé! Què farem per al número vinent?" – com si es publiqués?

Intentàrem saber-ho i no en traguérem l'aigua clara. L'Aragoné, somrient amb superioritat, ens digué:

– Tu porta'm articles i cobra'ls. Què vols més?

Tot allò arribà a ~~[illegible]~~ donar-te una [illegible] ~~[illegible]~~ impressió de fantasmagoria, de cosa inexistent. La gent de l'ofici parlava del nostre setmanari; tenien una redacció, una redacció que no era de fantasia, una redacció amb balcons que s'obrien a la Rambla; veies el director i podies tocar-lo i

~~a el millor corrector de probes, el millor compaginador~~,

C el millor corrector de probes, el millor compaginador, parlaves amb ell i ell parlava amb tu; l'administrador et feia signar un rebut i et donava vint duros per cada article que li portaves. Però els articles no es publicaven, el periòdic no apareixia.

seguir que mai ningú ha col·laborat en un diari com el que nosaltres redactàvem. Periòdic de fum, de penombra. Va desaparèixer el rètol del balcó, després d'haver vist la platja i el sol durant tres o quatre mesos, desaparegué el director. Poc temps després es fonia el seu amic valencià que, si havia pogut debutar com baríton no podé debutar com dibuixant. Ni a l'un ni a l'altre no els tornaig a veure. Però molt temps després de la mort del setmanari — sens veure haver nascut — encara, en passar per davant de Can Trilla, em semblava veure el balcó endomassat amb el rètol:

EL ESPECTADOR
Redacción y administración

Tornem a la plaça Reial, a la dispesa de la plaça Reial. T'hi espera Lolita.

D'aquella noieta quieta i tranquil·la que no semblava la mateixa que dançava la música sensual i frenètica de Borodine i Rimski Korsakov en guardes un apagat record i segurament no la coneixeries si poguessis tornar-la a veure com era en aquell temps. Recordes els seus cabells d'un ros de blat madur, els seus ulls blaus, d'un blau apagat, la bata de llana prima — d'un gris ~~[illegible]~~ tirant ~~[illegible]~~ a groc — que sempre duia quan la veies a la dispesa... I ja no en recordes res més.

Moltes vegades, per a no oblidar un tipus vist al carrer, al teatre, al tren, l'has dibuixat en arribar a casa. (Encara et podria ensenyar ~~[illegible]~~ alguns d'aquells dibuixos teus, que conservo a títol de curiositat) A Lubov no podries dibuixar-la. Passà tant llunyament per la teva vida! L'enamorat, l'amant, és el mirall on s'esguarda la dona, ~~[illegible]~~ l'home, però, tan vanitós en qüestions d'amor, no coneix, integrament, el paper representat a l'idil·li. Fou el mirall que tu fores per a Lubov ella, mirant-s'hi, hi deixà tant sols ~~la seva~~ alenada. I l'alenada s'esvaí.

Malgrat la diferència de temperament, malgrat ésser tan dispars uns d'altres, anys després trobaràs espanyoles que et faran pensar en aquella noieta que un dia tingueres mia al braç. I els cants populars russos, alguns danses — excepte els hopachs — alguns cançons de noces i de bressol et recordaran cants i danses d'Espanya. I en Glinka, en Rachmaninoff, en Borodine i en Rimski — en ~~[illegible]~~ Mussorgski, no tant ~~[illegible]~~ — ~~[illegible]~~ hi retrobaràs ritmes de cants i danses d'Espanya. Després, quan coneixeràs bé l'obra literària dels grans russos, en el seu misticisme apassionat i en el seu esperit de revolta hi sentiràs bategar el misticisme i la revolta dels grans espanyols. Rússia no està tan lluny d'Espanya com creu la pobra gent que no hi veu més enllà del nas.

~~10~~

7

I

Un dia Romà Jori,~~al~~ al seu despatx de "La Publicidad",al carrer de Barbarà,et presentarà un home més aviat alt,de color trencat,vestit de negre.

-No us coneixeu? Gabriel Miró...Lluis Capdevila...

Era un home encara jove,de rostre pálid,d'ulls amb irisacions verdoses i mirada oliosa-mirada que has observat en molts valencians i murcians-vestit ~~de~~ negre que feia més blanca la blancor de la camisa i al coll,en lloc de corbata una cinta també negra que,nusada amb graciosa negligencia,feia funcions de corbata.(Anys despres Ventura Gassol en lluirà una de semblant pero més petita que,per dur-la Gassol esdevindrà distintiu de catalanisme dels que no poden viure sense distintius)

Gabriel Miró et feu l'efecte,més pel seu rostre que no pas per la roba, de l'home nascut per a portar dol.Parlava poc,somreia poc amb un somriure trist que li desdibuixava la boca i tenia aspecte malaltís.Et feu,sense saver perquè, llástima.Una llástima que mai no desapareixerà del tot,ni en els dies de triomf del que ja consideraves,com avui consideres,gran novel-lista.Un dels seus personatges,Sigüenza,infant de novel-la de Dickens tresplantat a Llevant-et farà pensar sempre en l'escriptor que el creà.O que el re-creà,car,~~sempre~~ quan es tracta de l'escriptor auténtic i no del vulgarot fabricant de literatura,sempre hi ha quelcom de la criatura humana en la criatura de paper.

Amb Gabriel Miro us trobareu altres vegades a la redacció de "La Publicidad".El i tu hi col-laboraveu.I hi col-laboraven Unamuno i un ~~escript~~ escriptor de ~~singul~~ singular talent:Alonso Quesada,del qual mai més no n'has sabut rès.

Gabriel Miró havia ja publicat una novel-la,Las cerezas del cementerio,en una Editorial Domenech del carrer de la Diputació en la qual intervenia Albert Albert Torrellas.Avui que els llibres son tan cars fan de bon recordar els d'aquella ~~Editor~~ Editorial Domenech que,a més del teatre de Shakespeare en traducció catalana,publicà obres de Dickens,Frank Harris,Francis Jammes,Marquina,altres que no recordes: bon paper,bona ~~presentació~~ i sobria presentació,bon preu: una pesseta.

~~una perreta~~. Tinc, encara, ~~ací~~ aquí ~~a~~ en la casa de l'exili un exemplar (un volum d'aquella editorial), que m'ha enviat, des de Barcelona, el nostre germà Joaquim: la traducció de les "nouvelles" famoses de Francis Jammes, feta per Enric Díez-Canedo.

Miró no podia viure de la literatura, cosa molt difícil a Espanya, i no recordo quin prohom de la Lliga(1) — ben li pagui ~~[illegible]~~ la bona obra — li havia trobat un lloc en ~~[illegible]~~ no sé quina oficina de la ~~[illegible]~~ Diputació.

Algunes vegades, en eixir de "La Publicidad" — llavors començava a col·laborar-hi Carles Soldevila, que signava "Myself" — acompanyàvem Gabriel Miró fins a casa seva. Vivia lluny, a la Bonanova i hi anàvem a peu més d'una vegada, no massa de pressa: rambla amunt, plaça de Catalunya, passeig de Gràcia, carrer de Salmerón, després...

Miró era un home molt senzill, d'ànima púdica i delicada, que no li plaïa "posar" d'artista ni passar-se el dia fent l'artista. Més que de lectures, parlava dels homes i els arbres i les muntanyes, sobretot dels homes i els arbres i les muntanyes de la seva terra alicantina; sobretot, dels [illegible], que una part tan important ocupen en la seva obra. ~~No era un [illegible] [illegible] ben alt contrari [illegible] [illegible] [illegible] de la [illegible] [illegible]~~ i dels quals ha escrit coses tan belles i emocionants. (En canvi, coneixeràs molts anys després a Madrid un escriptor que les circumstàncies convertiran en governant, ~~[illegible]~~ Manuel Azaña, que més d'una vegada i amb una irresponsabilitat esbalaïdora oblidarà l'art de governar per l'art d'escriure)

~~[illegible]~~ Miró no era un home insociable, ben al contrari,pero la gent i els crits i les empentes de la gent-aquella Rambla de les vuit del vespre!- el neguitejaven.Fins que no havieu passat el carrer d' Aragó caminava depressa i parlant poc.Passat el carrer d'Aragó,somreia satisfet,ralentia el pas i deia amb goig:

---

(1) Fou don Enric Prat de la Riba. (Nota de 1960)

-Això ja es altra cosa.

Et parlava sovint d'un llibre que volia escriure sobre la Passió. Esmentaves La reliquia i La mort de Jesús-obra inacabada-d'Eça de Queiroz.

-Sí,ja conec,pero jo vull fer una altra cosa.

Assenties,convençudissim de que fes el què fes,sempre faria "una altra cosa",una "cosa" que no s'assemblaria en rès a les dels altres.Pero et dolia que un escriptor com ell perdés el temps-perdés el temps? Beneit!-en una novel-la de reconstrucció histórica que imaginaves construida a la manera del Quo vadis.Els apostols i els legionaris,que eren els "armats" de la teva infantesa,calia deixar-los per a la processó de Setmana Santa i per a la Passió que els aficionats representaven als pobles.Miró,que tan magnificament veia i sentia els éssers i el paissatge del seu temps,s'havia de deixar d'histories i escriure les passions dels homes en lloc de la passió del Crist.

Sortosament,no li digueres el què pensaves-li tenies massa estima i massa respecte-i feres bé car t'estalviares una bajanada.I un dia,en llegir les meravelloses Figuras de la Pasión del Señor,t'avergonyires del que havies pensat.

Algunes vegades,en arrivar a la Bonanova,entraves a reposar uns instants a casa del novel-lista,que vivia molt humilment-senyorívola humilitat-amb l'esposa i les filles.

Un vespre,al carrer de Salmerón,trobareu Joan Rodriguez que,un cop presentat a Miró,us acompanyà.

Rodriguez et digué:

-Aquests son els amics que et convenen i no els quatre carallots que sols saven perdre el temps al bar.

Quan el tornares a veure,et digué Gabriel Miró:

-El seu amic no es gens vulgar i sembla molt bona persona.

I des d'aquell dia i aquelles paraules encara estimares més a Gabriel Miró.

II

Amb "Amichatis" no us veieu tan frequentment com abans,com en les nits del Bar del Centro.S'havia casat amb la filla de l'actor Joaquim Montero,havia estrenat amb éxit,amb gran éxit unes comedies:Les dones de tothom,Amalia o la novel-la d'una camarera de Cafè.Teatre melodramatic,truculent i ploraner,molt inferior al que ell hauria pogut fer,pero que,no obstant,tenia una certa gracia,una certa simpatia,tal vegada reflexe de la simpatia personal de l'home que les escribia. ~~Teatre poca solta i tronat,creador d'un génere que molts probaren vanament d'imitar.~~

El carrer de Migdia,que havia cantat Nogueras Oller en Les Tenebroses,tornava a estar de moda gracies a Josep Santpere i a "Amichatis".I amb el de Migdia,els altres carrers i carrerons de la part baixa del districte cinquè.Bordells,tavernes, prostitutes d'ínfima categoria,lladres,alcabotes,"macarrons",vistos d'una manera massa falsa i convencional,convertits en un crom massa fals i convencional.I perquè "Amichatis" veié el districte cinquè d'aquella manera-a Castella diuen que "quién da primero,da dos veces"-una colla de beneits,entre els quals cal comptar-hi el francès Francis Carco,el veieren també igualment deformat.

La tragedia del districte cinquè? Miseria i bruticia.Rès més.I ja es prou i prou llastimós.

Uns quants anys despres,diràs en un llibre,Barcelona,cor de Catalunya,editat pel vell Antoni Lopez: "Amb el districte cinquè s'ha creat tota una literatura... que no cal tenir en compte: falsa,truculent,fulletinesca.I,sobretot,poca solta.S'ha volgut veure aquest barri en tragedia,se'n ha volgut fer un Ménilmontant,..amb dones d'ánima complicada,amb homes que adoren el crim pel crim.La perversitat,les aberracions sexuals,el sadisme,els paradisos artificials,tota la requincalla literaria traduida del francès,ha caigut damunt d'aquest barri per mans de quatre nois que, més que viure a Barcelona,feia

l'afecte que sentien a la Elena" (1)

"Amichatis," doncs, gairebé no es movia de la zona dels seus èxits: el Paral·lel, i era popularíssim entre els croupiers, els mossos de cafè i les pobres noies que es deien "artistes" perquè sense saber cantar ni saber ballar cantaven i ballaven a les barraques del Paral·lel: el Sevilla, el "Moulin Rouge", el "Novelty", el "Royal", el "Pompeya"... Amichatis, però, que, si hagués volgut, hauria pogut tenir un altre mena de públic, de tant en tant empre(nia) la rambla i feia breus estades al Lion d'Or, al qual [illegible] encara [illegible] fidel. Al Lion d'Or hi anava cada nit, en eixir del teatre, Elena Jordi, que feia temporada a l'Espanyol, sempre acompanyada de Jaume Soler. Alguna vegada hi havia també la germana d'Elena, Tina, Salvador Vilaregut, que el mateix traduïa a d'Annunzio i a Gerard Hauptmann que a Feydeau, i de tant en tant, Pilarme, que s'havia entestat — tots tenim les nostres rareses i el millor que podem fer és perdonar-nos-les els uns als altres — en que la Jordi era una bona actriu. Fou Pilarme qui, una d'aquelles nits, el presentà Julio Camba, l'humorista.

Camba era un home més aviat baix, cararrodó, ni simpàtic ni antipàtic, un xic encongit. Duia barret fort, el barret fort que sempre t'ha semblat tan antipàtic, i el detall no es ten gens de gràcia. Pensareu després que tal vegada l'usava per humorisme, de la mateixa manera que Gerard de Nerval es passejava pel Palais Royal amb una llagosta i no amb un gos.

---

(1) Lluís Capdevila: *Barcelona, cor de Catalunya*. Antoni López, editor. Rbla del Mig, 20. Barcelona (s. d.)

La vida social de l'humorista no deu ~~ésser~~ massa divertida, car tot home — com passava aquella nit a la taula d'Elena Jordi al Lion d'Or, — l'esguarda somrient i esperant que digui "coses còmiques que facin molta gràcia". I, generalment, l'humorista pensa que ja se'n té ha ben bé prou que les digui quan escriu i no quan pren el cafè amb llet, el vermut o quan menja el bistec amb patates. Fer d'humorista del matí al vespre, vestint-se, afaitant-se, anant en tramvia o triant una corbata fora espantós. Tal vegada amb els amics, quan hi ha intimitat i confiança, però no de bones a primeres i amb el primer que es presenta, l'humorista pot deixar-se endur un xic per la segona naturalesa que li dona l'ofici. La gent, però, tant amiga de classificar i etiquetar, no ho entén així i vol que l'humorista faci riure, que el poeta romàntic faci plorar i que el novel·lista pervers — que moltes vegades és un pobre senyor tranquil i burgès que no té deutes i parla de moral a la família — deixi rera seu un rastre satànic de passions fatals.

Aquella nit, Julio Camba, que parlà poc i begué molta cervesa, es devia haver deixat l'humorista tancat a casa.

Camba és gallec, com Fernández Flórez. (L'humorisme de Camba és, diguem-ho de passada, més original que el de Fernández ~~Flor~~ Flórez i no deu res a ningú. El de l'altre, a entendre d'un lector, deu molt a Eça de Queiroz de Os Maias, A Relíquia, ~~i Uma campanha alegre~~)

El fet de ser Camba gallec i no andaluç es molt significatiu.L'humorisme floreix de preferencia en terres de boira i pluja:Dickens,Sterne,Grimmelshausen,Heine, Courteline.Les terres de sol produeixen la comicitat,més gruixuda a Marsella que a Sevilla o a Madrid,el *chiste*,que a Madrid i a Sevilla es anónim i a Marsella pengen sempre a Marius i a Olive.(Larra,a Madrid,es una excepció i el seu es un humorisme apart)

III

Una nit prometeres a Elena Jordi:

-T'escriuré una comedia.Més ben dit: una tragicomedia.

Elena acceptà i tu,que t'havies compromès sense més ni més,com faràs tantes altres vegades en coses molt més perilloses que escriure una comedia-millor: cal saver comprometre's,cal fer de la vida un pur i total compromis,cal llençar a les escombreries la prudencia dels assenyats,la "tranquil-litat i els bons aliments" dels assenyats-pensares que et calia posar-te a treballar.Ho pensares amb molt d'entusiasme i amb molt d'entusiasme en parlares a Joan Rodriguez.

- Gracies a Deu!-digué Rodriguez amb grans alegrois-Ja era hora que tinguessis un bon pensament.T'hi has de posar desseguida.Demà mateix.

-Oh,demà mateix es molt dir.Vas massa depressa.

-Qui ha d'anar depressa ets tu.Et tanques al Palace Rodriguez-Capdevila i a treballar de ferm.No et mancarà rès.Tindràs tabac,cafè i rom ~~amb~~ en abundor.

Abraçares rient al bon amic i li demanares que et deixés respirar una mica,que abans de posar-te a escriure havies de pensar la comedia i els personatges.

-Que vols dir que es molt dificil?

-Per mi crec que serà el més dificil.Em penso,no sé perquè,que la feina d'escriure (Ratxe) es relativament facil,pero ja no ho es pensar el que cal escriure,construir l'obra dramática.

Per aquella primera obra teva d'una certa envergadura-d'una certa envergadura en aquell temps-necessitaves seguir un camí del tot oposat al seguit per "Amichatis",o sigui: no allunyar-te massa de la realitat,situar el drama en una Barcelona real i no en una Barcelona de fulletí.Et calia,doncs,trobar el *lloc*,el decorat de fons,l'ambient del drama.Temps a venir,un carrer determinat,un bosc,una platja,un saló,un altre indret qualsevol-pero *aquells*,els que tu veuràs,i no uns altres,et seran la part primordial de la creació literaria.(Com ja t'havia passat amb *La Balada de les set germanes*).L'ambient més d'una vegada crea el personatge.I l'empipador es que l'ambient es més facil de veure'l de portes enfora que no pas de portes endins.Els arbres no deixen veure el bosc.Vivint com vivies la nit de la part baixa de la Rambla i els carrerons del districte cinquè temies no veure bé el decorat ni els personatges.

Cercant i recercant trobares els decorats que feien al cas: un restaurant de poques pretencions a la Barceloneta:Càl Faluga; un bar del carrer Nou:Càl Paco; el "foyer" de l'Alcazar,Et calia una "pensió d'artistes",una d'aquelles tan pintoresques "pensions d'artistes" del carrer Nou o el carrer de l'Unió,que no coneixeràs fins temps despres.Coneixies,pero,un bordell del carrer de l'Hospital,Càla Mamà,tocant a la Rambla,i convertires,malgrat ser dues coses ben diferents,el bordell en pensió d'artistes.

A Càl Faluga hi anaves a sopar,quan tenies diners,que no en calien gaires,alguna nit d'estiu.Càl Faluga,al capdevall del Passeig Nacional,tenia les taules a l'aire lliure,xoplugades sota una gran vela per si plovia.El *menú* era sempre a base de musclos més o menys a la marinera,arroç més o menys a la valenciana,conill que,situat l'establiment tan prop del mar,calia suposar que també era a la marinera,sopa de rap,cargols i les amanides protocolaries.

La concurrencia no era tan seriosa ni anava tan ben vestida com la de Càn Ribas o el Suiç,pero,en compensació,era molt més pintoresca.I n'eren també els pobres, que abundaven. (Al Tenis i a Can Ribas, que no tenien taules al carrer, no els deixaven entrar i, si el menú era més complicat i suculent, la feina de menjar-se'l era més entorpida)

D'aquells pobres de Can Culleta en parlaràs ~~[illegible]~~ en un llibre que he rellegit aquests dies i que ~~[illegible]~~ Noaren Manuel de Montoliu, López-Picó, Agustí Esclasans i J. Sunyer. ~~[illegible] la [illegible] [illegible]~~: "~~[illegible]~~"... Nosaltres no tenim res a dir contra els pobres. ~~[illegible]~~ Tots creiem necessària la seva existència, ja que amb ells pot esplaiar el burgès els seus bons sentiments. ~~[illegible]~~ El que ens dol és que vulguin complicar la professió. ¿És que per ventura no n'hi ha prou amb ~~ésser~~ pobre? És que no resulta prou digna i honorable?

El pobre, confessem-ho amb un sincer dolor, no estima la seva condició. S'avergonyeix de viure'n, de convertir-la en professió, en ofici. I es dedica a la música. I toca el violí, l'acordió, la guitarra. ¿Per què tots els pobres es dedicaran ~~[illegible]~~ a la música sense dedicar-se abans a ~~[illegible]~~ aprendre la música? És un misteri.

No tots els pobres que freqüenten els restaurants del Palau Nacional es dediquen a la música. Nosaltres n'hi ~~[illegible]~~ hem conegut d'altres d'un tarannà més tranquil·litzadors i pintoresc. Dos d'ells mereixen recordar-se.

L'un era baix i rodó com un formatge de bola. Aquell formatge de bola anava vestit amb uns pantalons negres i una americana clara. Damunt el ventre esfèric tentinejava una cadena de rellotge, amb la seva medalla corresponent. Les sabates eren unes sabates deformes, plenes de bonys ~~[illegible]~~ " ~~[illegible] [illegible] de [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible]~~ i d'aquelles arrugues que fan pensar en els rostres de pagès ~~el [illegible] el de Prudenci Bertrana amb qui aquell temps es-~~

A mi em plau fragmentàriament. Ho veus? Segueixo avui el mal. Els teus llibres no em desplauen mai del tot, però tampoc acaben d'agradar-me del tot. Ja dic que amb llibres d'altres autors em passa el mateix. Dic això per que et serveixi de control.

I molts anys després, quan feia l'aprenentatge de la vida d'exiliat en terres de França i era compromatedor esmentar el teu nom en terres de Catalunya

~~haver renyit?~~ – ~~[illegible]~~ en els peus les arrugues sempre semblen de sabata. Duia coll i corbata i un barret de copa fantàstic, alt, un xic tort, pelat.

I duia, també, una guitarra. Però tranquil·litzem-nos: no sabia tocar-la. ~~[illegible]~~ Esgarrapava de tant en tant les cordes i donava un cop de puny a la caixa mentre, enfilat dalt d'una cadira, recitava una mena de lletania en la que, pel nom que duien, es deduïa el caràcter d'homes i dones. Els Ramons són llargs de dit, les Paules són xafarderes, els Enrics molt atrevits, les Lluïses casamenteres, etc., etc.

La lletania, que ~~[illegible]~~ semblava que no s'hauria d'acabar mai, s'acabava. L'home del fantàstic barret de copa l'havia ~~[illegible]~~ recitat amb un aire entremaliat i jovial, entre rumflets de nas, mirades d'un pretesc magnífic i cops a la caixa de la guitarra.

Llavors baixava de la cadira i anunciava que, per ajudar-se, anava a rifar unes esplèndides arracades de senyora, amb pedres fines, o una *boquilla*, d'ambre, per a senyor.

I es treia unes tires de números, que anava oferint de taula en taula.

En realitat, aquell home no era un pobre. O bé era pobre com tants en són: sense demanar caritat. Més que entre els pobres hom l'havia de classificar entre els comerciants. Era un petit comerciant que amenitzava el seu comerç amb unes alegres pallassades.

L'altre ~~pobre~~ era més trist, més novel·lesc. La tristesa li donava una gran importància. Ell s'ho coneixia i sabia fer-s'ho valer. Si l'un era Falstaff, ple de rialles i trapelleries, l'altre era Don Quixot, ple de tristesa i de nobles inquietuds.

Era alt, prim, escardalenc, un xic carregat d'espatlles. ~~Duia~~ Anava sempre vestit de negre. Duia un

101

barret negre, unes sabates negres, una corbata negra, unes ulleres negres i unes ungles negres. Duia un bigoti sota el nas, que es on l'acostuma a dur tot-hom, també negre. Era una taca negra que caminava.

Es presentava d'una manera estranya i misteriosa. No passava de les primeres taules, instal·lades, com ja hem dit, a l'aire lliure. Es treia el barret i, descobrint una testa rapada, piriforme, deia, amb veu que la vergonya – una vergonya veritable – afeblia:

– Señoras y señores: Con objeto de amenizarles a ustedes la cena y rogándoles que, luego, si mi actuación les ha complacido, me ayuden con su óbolo, voy a tener el gusto de recitarles unas poesías escogidas del Parnaso español.

La gent no l'escoltava, no l'havia sentit, no s'havia adonat de la seva presencia. Però ell, el pobre, amb el seu exordi havia agafat empenta, i començava, amb ~~[illegible]~~ un crit que semblava que hi havia baralles i que convingués fer venir la parella de policies:

"Oigo, patria, tu afflicción
y escucho el triste concierto
que forman, tocando a muerto,
la campana y el cañón"

A vegades la cosa acabava malament, perquè certa gent, [illegible] amb un sopar de musclos i cargols, es enemiga de la poesia. Però gairebé sempre s'acabava bé. A la ~~[illegible]~~ concurrencia li feia gracia la novetat. O es pensava que'ls versos son menys perillosos que l'acordió." (1)

Aquest es el text que, en transcriure'l, m'he permès retocar

Lluis Capdevila: *Barcelona, cor de Catalunya*, pag. 117, 118, 119, 120.

Antoni López, edit. Barcelona. ~~[illegible]~~ 1923 lleument.Suposo que m'ho perdonaràs.

En aquest llibre no conto la continuació de l'aventura; no conto com aquell pobre esdevingué un amic teu.Amic teu,sí.¿Què té d'estrany que,pobre que fores i avui tornes a ser,mai no hagis refusat la companyia i l'amistat dels pobres? En un llibre que mai no publicaràs i amb més emoció has escrit,Claror de la Mare,parles dels pobres amics teus,dels il-luminats amics teus,dels que trobares arreu on has anat.Jo te'n parlaré més endavant,car es tracta de pobres que valen la pena: tots ells,quin més quin menys eren tipus un xic tocats de llunatisme.O sigui:gent molt menys vulgar del que els vulgars pensen.

Quan aquella nit el rapsoda estravagant s'apropà a la teva taula allargant-te el barret,li donares una pesseta i,com si t'avergonyis l'almoina que li feies,el felicitares pel bé que havia recitat i li pregares que s'assegués un moment amb tu.

El pobric,que no estava acostumat a semblant tracte,acceptà emocionat.

-Muchas gracias,caballero.Muchísimas gracias.Pero antes permítame usted hacer el recorrido que la necesidad me impone.

Anà de taula en taula presentant el barret,recollí un grapadet de xavalla i vingué a asseure's,confús i agrait,al teu devant.La gent de les altres taules us mirava estranyada i mofeta.

El pobre de l'Oda al 2 de Mayo et digué que ell a més de recitar-ne,també feia versos i que,amb el seudónim d'"El bohemio clavero",els publicava a K D T,setmanari semi pornografic que dirigia un nomenat Buigas.En un setmanari com aquell no gosava signar amb el seu nom veritable: Juan Mollat.Si s'hagués tractat de La Esfera,Blanco y Negro o Nuevo Mundo ja hauria estat altra cosa.Pero la premsa madrilenya estava abassegada pels Carrere,els Ardavin,els Villaespesa ,i tants i tants d'altres que,es clar,no valien rès;refusava els versos del "Bohemio clavero".

Passaran uns anys,tindràs ja una llar gairebé confortable,viuràs amb un gairebé cert luxe i encara el pobre "Bohemio clavero",sempre escardalenc,sempre vestit de negre,sempre enviant versos a la premsa madrilenya-que mai no els publicarà-trucarà a la porta de casa teva a Sarrià.

-Buenos dias,don Luis...¿No le molesto a usted?...

Passava,sempre per casualitat,i havia entrat un moment...Oh,rès d'important.Veure't,parlar amb tu de versos,de poesia.

-¿Qué seria de mí sin el consuelo de la poesia?-deia en tò francament el-legiac.

Darrerament l'acompanyava una noia baixeta,rossa,lletja,amb els ulls xics i molls,mig idiota,que parlava amb una veu fosca i masculina.Feien una parella d'un grotesc entermidor: un Steinlein en el que hi hagués col-laborat Daumier.Despres desapareixeran com desapareixen els pobrics que poblen els cataus i els carrers més negres de les grans ciutats.

"El bohemio clavero" fou un personatge epissodic de L'auca de la cupletista,la comedia que ja tenia títol pero en la qual no savies ben bé,en començar-la,qué hi passaria.

Per al decorat d'un altre quadro et convenia un bar del carrer Nou,bar frequentat per "mecs",lladres-del rebenta-pisos al carterista-cupletistes d'ínfima categoria i altra gent igualment respectable.I recordares el del Paco,devant per devant d'una casa dita no saps perquè d'El Liberal en cada replà de la qual hi havia una dispesa per "artistes".Cal Paco tenia més aspecte de taverna que de bar.Pobra,fosca,no massa neta,tenia el taulell entrant a ma esquerra,un recambró al fons amb cortinetes vermelles que feia funcions de reservat,tres o quatre taules,uns bancs arrambats a la paret i unes poques cadires.A la paret del fons,damunt del reservat hi havia una testa de brau,dissecada.Tan sols al cap d'amunt del carrer Nou,gairebé devant del de l'Om,hi havia una altra taverna tan pobra com Cal Paco,nomenada dels "Apatxes".Generalment, les moltes altres que hi havia al carrer eren netes,plenes de llautons daurats,lluminaries i miralls.Cada una d'aquelles tavernes tenia la seva parroquia característica: a l'una les "artistes" de les barraques del Paralel,els empressaris forasters-que el pintoresc mestre Viladomat,autor d'un cél-lebre Foxtrot de las campanas, classificava d'"empressaris de bosc"-"lletreros",o sigui els que escribien la lletra dels cuplets; a l'altra,artistes de circ: jongleurs,trapecistes,pallassos,ventrilocs,etc; a l'altra,"macarrons",alcabotes,"carreristes"; a l'altra,croupiers; a l'altra,lladres, i miserables traficants de cocaina.

Ni la taverna ni l'amo, el Paco, que, com la parroquia era escassa, no tenia moço, entonaven massa amb el carrer. Si no hagués estat la parroquia suburbial i esquinçada, ~~me~~ amo i taverna haurien semblat de poble. L'amo, el Paco, era un home ja vell, amb el cabell i el bigoti color de cendra mollada, ulls menuts de mirada sorneguera, rostre esblaimat ratllat d'arrugues grosses com solcs, arrugues de pagès. Vestia sempre, hivern i estiu, de la mateixa manera: gorra, camisa, armilla, calces de vellut i espardenyes negres de les nomenades "silencios". Tenia dues filles, joves, ni lletges ni boniques i era home tan estrafolari, tan absurd, que se li havia ficat al cap que les noies, en aquell ambient terbol i porc, s'havien de conservar immaculades i casar-se com Deu mana. Les noies debien pensar de manera ben diferent car cada dia el pare, que tenia mal geni i ma rápida i dura per a les bufetades, les havia de sermonejar subratllant de cops el sermó. Feia gracia, una gracia trista i agra, veure que en aquella tavernota del carrer Nou, frequentada per "macarrons", "croupiers", cupletistes que alter~~maven~~naven el cant amb la prostitució, alcavotes i algun que altre invertit, hom parlava més de l'honra que en un drama de Calderón.

A câl Paco hi anaven de tan en tan Mateo Santos, Santos Muñoz, Peig i tu. Careño i Lluis Elies, un germà de l' "Apa" que tirava per dibuixant i acabà en comediograf per miracle-miracle de no saver escriure-no se'n movien. Ni se'n movia aquell Navarro que amb el Guimerà guitarrista se't havia presentat temps enrera al "taller" del carrer de les Moles i que es dedicava a vendre cocaina. A câl Paco s'hi bebia un vi negre de Jumilla de molts graus que pujava facilment al cap.

Per a la comedia aprofitares els tipus del Paco i les seves noies, pero modernitzares l'establiment-tal com realment era resultava fals, car sovint no hi ha rès tan fals com la realitat; massa melodramatic i tu volies, sobretot, defugir el melodrama-netejant-lo, posant-hi miralls, rajols de Valencia, pianola.

(Per gratuita, inesplicable i sórdida rancunia, els que s'han improvitzat crítics sense cap autoritat per a exercir la crítica; han volgut condemnar-te al silenci, ignorar-te, o bé t'han classificat, amb comic menyspreu, com escriptor del districte cinquè, sense pensar que el districte no compta, que el qui compta es l'escriptor. I sense pensar que al districte cinquè li deus ben poca cosa: l'Elogio de la calle conde del Asalto, un capitol de Barcelona, cor de Catalunya, una comedia: L'auca de la cupletista. La génesi d'Estampa de Nochebuena, primera de les teves Estampes de Nadal, la deus a Hamburg, on anares amb Eduard Marquina per assistir a un Congrés de la Société Universelle du Théatre. El districte es molt important per a l'estatísca municipal, pero no ho es gens per a la literatura.

I feta aquesta trascendental declaració a honor del pobre diable que es dedica a criticar d'oides com altres es dediquen a betes i fils, retornenm a la primera comedia un xic ambiciosa-oh, tan sols un xic-que et disposaves a escriure)

Et mancava per a un altre àcte una pensió d'"artistes", una pensió d'aquelles que despres, poc despres, et seran tan familiars i et semblaran tan pintoresques; una d'aquelles pensions en les quals no totes les pensionistes seran cupletistes o ballarines, car n'hi haurà moltes d'ánima senzilla que no tindran la funesta mania de voler complicar la prostitució amb el cant i el ball.

El mal era que no coneixies prou bé aquell ambient. Mal perquè volies fer amb la comedia quelcom de real, del més real possible. Sortosament, recordares Càla Mamà, una "casa de dos duros", al carrer de l'Hospital. No era ben bé allò el que cercaves, pero tampoc la de la Mamà era una casa com les altres del ram. Tenia altres característiques, hi havia un ambient casolà que no hi havia a càla Brígida del carrer Nou ni a càla Angeleta, del carrer de les Arrepentides, el bordell regentat per Guillermo i del

~~del carrer de les Arrepentides, el bordell regentat per Guillermina i~~ quant una nit Susanna, "Bon" i tu n'eixíreu, per parella, saltant al ~~[illegible]~~ teulat de l'Edén Concert amb gran astorament de públic i cupletistes que no sentien córrer com gats dalt de la teulada sense poder explicar-se què passava.

No, cala mamà era altra cosa. La coneixies gràcies a haver col-laborat al "Papitu" quan ja el Papitu havia ~~de~~ iniciat la davallada vers la pornografia més immunda. Tortevila hi feia una secció anomenat que duia, ~~el~~ — esperit de baixa burla, de burla mai gratuïta, sempre llançada, amagant la mà, contra algú que està més alt — el títol de "Les hores d'amor serenes"; ~~[illegible]~~ d'una obra de Pere Coromines. ~~[illegible]~~ Fou aquest Piracés — un minyó menut, escardalí, molt ~~mig,~~ ~~[illegible]~~ bona persona i gran autoritat en la filatèlia — qui et presentà a l'editor Costa. Costa, ~~[illegible]~~ alt, escardalenc, sec com un [illegible] sucat en mistel-la, amb ulleres i pretensions de vestir amb el-legància, era un tipus que, malgrat els seus somriures i la seva amabilitat, resultava desagradós, emprenyador. En el fons, un beneit, cosa força estranya car d'editors beneits en coneixeràs més d'un. ~~[illegible]~~ Tenia mentalitat de salta-taulells. Era el perfecte, el clàssic ~~saltan~~ salta-taulells. No dependent de comerç. ~~[illegible]~~ salta-taulells, que no és el mateix ni molt menys. El dependent de comerç pot ésser una persona raonable, correcta, d'una certa cultura. El salta-taulells, no. El salta-taulells és un [illegible] de mentalitat rust-la que es creu persona perquè es posa una corbata, pren cafè els diumenges i ~~[illegible]~~ va al

c. sinó una veu aflautada completament ridícula, futbol i,en eixir del futbol,al ball.

La Mamà de la casa del carrer de l'Hospital cada any,quan Nadal arrivava, convidava a dinar els redactors de "Papitu".No has pogut,no has sabut mai esplicar-te el perquè del convit.Tal vegada us tenia llástima.Tal vegada us admirava i admirava la vostra literatura anónima al "Papitu" que tan avall havia rodolat en caure a mans del senyor Costa.Triava aquell dia i no un altre perquè els homes el cel-lebren en familia i a les cases com les de la Mamà no hi ha gaire feina.Despres no hi tornaveu en tot l'any.

Una vegada,pero,hi anares sense ésser Nadal i sense ~~per tant~~,que et convidessin. T'hi presentares amb Salvador Quemades,home íntegre que savía què era responsabilitat. La policia us cercava a ell i a tu,no tenieu on amagar-vos i pensares que el lloc més segur per a passar vuit o deu dies mentre els amics intervenien per arrenjar l'afer era l'hospitalaria casa del carrer de l'Hospital.

Quemades es veu que s'avorria i desaparegué l'endemà o l'endemàpassat.Tu hi passares vuit dies que encara avui recordes ~~amb complaença~~.Ja sé que això,sortosament, no es gens seriós i mai no deu haver-li passat a cap soci de l'Ateneu ni a cap ebscriptor de la "buena prensa".Ja sé que això esgarrifarà a la gent que no s'esgarrifa de coses molt pitjors.Val a dir que,ni en aquell temps ni ara, d'aquesta mena de gent tu i jo no n'hem fet gaire cabal.Més que no pas l'indiferencia,que ens fa poca gracia, a tu i a mi ens ha salvat de molts defalliments,de molts esculls que ens barraven el cami la nostra gran capacitat de menyspreu.

Sí,senyor: visqueres vuit dies en una casa de dones.No es cosa,es clar,de sentir-se'n orgullós,pero tampoc no es cosa de sentir-se'n avergonyit i estirar-se els cabells.Els cabells son molt respectables perquè cauen,com les il-lusions.Aquells dies i la vida d'aquells dies et descobrien un mon que,fins llavors,tan sols havies contemplat de portes enfora.Encara que això faci posar el crit a quatre ximples -com els dels ases,els brams dels ximples no deuen arrivar al cel-no et dol gens dir que has conviscut amb mariners,vagabonds,homes que feien carbó al bosc,llenyataires, caçadors furtius,pastors,contrabanders,lladregots,bona fauna per a l'escriptor,que t'han interessat més que els ximples.

El mon de cala Mamà,no pas més indecent que altres,també t'interessà.Les noies de la Mamà,excepte en l'ofici,car anar-se'n al llit amb el primer que arrivava ho tenien per un ofici com qualsevol altre,tenien les mateixes manies que les noies que un dia es casarien com Deu mana.No deien paraules lletges,rarament s'embriagaven,anaven al ball de disfresses com haurien anat a la Missa del Gall,eren devotes d'un Sant determinat perquè creien de bona fè que feia més miracles que els altres,llegien el Patufet i el T.B.O i adhuc s'arriscaven,quan no hi havia massa feina, a les nove-les rosa,que en aquells temps començaven a fer estralls,es maquillaven més discretament que moltes senyores de bona familia,eren tan bledes com les senyores de bona familia;en lloc de la cocaina i la morfina preferien-quina vulgaritat!,quina heretgia!-el pa amb tomaquet i la coca ensucrada.Etcetera,etc.

Quant al decorat,responia perfectament als personatges i era tan casolà que feia feredat: rès de miralls damunt dels llits,rès de cambres xineses o moresques.

La Mamà tenia raó en afirmar,molt cofoia:

-Aqui no vull comedia.Aqui tot es pa de casa.

Les noies eren set o vuit i vivien a la casa.De les set o vuit en recordes la Trini,la Marta,l'Agustina i la Camelia.La convivencia amb elles t'ensenyà de tenir-les-hi molta llástima i una mica de menyspreu.Mai,ni de molt jove,has cregut,com altres babaus,en el mite de la pecadora; mai no has pretès fer-ne un ésser d'excepció, sublimar-la.L'adoració a la Dama de les camelies,ploranera i cursi,t'ha semblat sempre una imbecilitat.El suec Bjarne de La casa alegra,el Zola de Nana,el Kuprin de Yama hi llucaren més que el desagradable fill de Dumas.Perquè? ¿ Perquè cada època té el seu estil i resulta dificil eludir-lo? No,car es l'artista,pintor o escriptor, quí dona tò i estil a l'época i no al contrari.Flaubert i el fill de Dumas son contemporanis.Doncs bé: avui Flaubert segueix essent llegit,cosa que no passa amb l'autor de La dama de les camelies.Rès de més tronat que el teatre del fill Dumas.Rès de més tronat que la novel-la per la qual perviu encara entre certa mena de gent curta de gambals i que tan mal ha fet: gairebé tant com les Escenes de la vida bohemia.Fet i fet, 9 En aquells temps ~~[illegible]~~ tan candidament obrers i alumnes ~~meus~~ i tan carregats de lletrats i prejudicis tenien la puerilitat obligatòria mania d'odiar el burgès, mania força anterior car ~~ja~~ abans ja l'havien tingut els romàntics alemanys de la dècada 1820-30, que al burgès li posaren el nom de filisteu. ~~[illegible]~~ I tot és que no ~~eren~~ vivien com nosaltres; o sigui tots els que vivien més o menys normalment: els que menjaven cada dia i a la mateixa hora, els que tenien relacions formals i es casaven amb [illegible], i treballaven unes determinades hores en fàbriques, botigues i oficines. Els que feien vida de cada dia i no festa meravellosa de cada dia els semblaven vulgars i, per vulgars, menyspreables.

Avui l'home, burgès o proletari, soci de l'Ateneu o no, dependent de comerç i bé oficinista – salta-taulells o pixa-tinters, no – li inspira més respecte: perquè has sabut apro-~~[illegible]~~par-t'hi i en veus la misèria, la inquietud i la il·lusió.

pero,ens quedariem amb la novel-la de Murger-perquè,sense deixar de ser un cromo,es un cromo que té una certa gracia,una certa frescor-que fou un pobre home,i arraconariem la del fill Dumas,que no heretà del pare el talent ni la generositat.

Tota obra literaria,sobretot en el génere novel-la,que té una més gran audiencia que el poema,pot ésser tóxica.Les toxines de La dama de les camelies son la més empalagosa cursileria i el sentimentalisme més fals i morbós.I encara que la gent no ho entengui aixi,immoralitat.Pel que té de tara,la cursileria es sempre immoralitat.

El novel-lista de molta personalitat-Cervantes,Dickens,Balzac,Stendhal,Dostoiewski,Proust,Musil-crea un lector sui géneris,fent-lo seu i diferent del lector d'altres novel-listes.Dumas fill,amb La dama de les camelies,crea un tipus femení de lector: el de "la filla de la portera" que,enlluernada pel luxe de Marguerida Gautier i entendrida pel seu bon cor,aspira a seguir el mateix camí.

No,la Camelia,la Trini,la Marta,l'Agustina,les altres dispeseres de la Mamà no tenien rès de novelesc,rès de la "dona fatal" que al cinema la Francesca Bertini començava a posar de moda.El clima social de Barcelona no es propici a la "dona fatal".Aquelles,simplement,eren unes pobres noies,unes bones noies en les quals tot,excepte la bledería,era aigualit,disminuit: les manies,les ambicions,la sensualitat,l'enteniment.Els literats madrilenys d'aquell temps,certa mena de literats d'una badoqueria enternidora,encara es podien prendre seriosament el tipus de "dona fatal"-Carrere,Insúa,"El Caballero Audaz",~~que no era cavaller ni audaç~~,Lopez de Haro...-i anar-les a cercar entre la concurrencia d'última hora del "Colonial" o de "Fornos",a la Cerveseria Candelas o als prostíbuls infectes dels carrers de Jardines i de Ceres.A Barcelona,no.A Barcelona,malgrat la vostra pintoresca "penya del Bar del Centro i ~~els melodrames d'"Amichatis~~" i les melodrames i [illegible] literatura de [illegible] [illegible],no.A la Barcelona d'aquell temps la prostituta-la dels bordells fastigosos de Santa Madrona i del carrer de Migdia,la dels bordells més com cal frequentats per gent més com cal,la "carrerista" de la Rambla entre Pla de la Boqueria i Plaça del Teatre,la "querida" amb torra a Sant Gervasi o a la Bonanova-no era considerada personatge novel-lesc.

De les tres o quatre noies que recordes de cala Mamà,la més romántica era la Trini.Romanticisme de tercera o quarta mà que,en la devallada,havia perdut força explosiva i perfum capitós i al qual la condició de la pobra minyona i el lloc on vivia donaven un involuntari accent comic que feia llástima.Indubtablement,la Trini era la més Dama de les Camelies de la casa.Aparentava menys anys dels que tenia,era bruna,esvelta,d'ulls negres molt expressius i sempre riallers fins i tot quan creia que s'havia de posar en situació,com diuen els comics,en contar a les companyes qualsevol fulletí truculent i llacrimós dels que llegia quan era sola al llit.

La Marta,un xic més plena que la Trini,cabells castanys,grans ulls d'un blau fosc,boca que sempre somreia d'idéntica manera,talment com si el somriure li haguessin ensenyat,amb el Catecisme,a l'escola,faç inexpressiva,tenia inconsciencia de bestia i,excepte el pentinat de pentinadora amb moltes ondes i molta brillantina,rès no l'interessava.

La Mamà la deixava sortir poc de casa.I deia:

-Les altres van i venen quan volen,surten a les seves coses,perquè aquesta casa no es un presidi,gracies a Deu,i pel seu aspecte,per les seves maneres no donen un què dir i tothom les pren per noies decents.Pero tu,Marta,no sé com t'ho fas que aixi que surts al carrer ja t'han vist "el llautó".Vas massa pintada,massa pentinada.Fas pudor de puta,vet-ho aqui,i val més que et quedis a casa.

La Marta es resignava sense el més lleu desconsol.Fet i fet li era indiferent sortir o no sortir.La de la Marta~~-entenem-nos-~~era inconsciencia feixuga de bestia que treballa,car la que no treballa-el gos,el gat,els ocells-sembla heure esment de la seva independencia i això li dona una joia avalotada i un xic insurrecta que fa molta gracia.

A l'Agustina no li plavia sortir, fora de quan anaven al ball de disfresses, la poca solta del qual la divertia. Els altres dies el carrer li feia por. L'Agustina, molt joveneta, menuda, prima, pál-lida, amb ulls de mirada profunda i febrosa que se li menjaven el rostre, reia poques vegades i quan reia el seu riure era trencat, breu i desagradós. Tenia una expressió concentrada, sorruda.
-Sembla que et deguin i no et paguin-li deia la Trini.

Feia l'efecte d'un animaló selvatic, acorralat. En aquella pobreta vida hi havia indubtablement un drama, el drama que els escriptors cerquem sempre amb tan daler i que, més d'una vegada, es com si cerquessim tres peus al gat. Com que l'Agustina era lletja-si hagués sabut somriure hauria semblat bonica-el seu drama no t'interessava. En aquell temps per a que el drama d'una dona t'interessés, la dona havia de ser bonica. Les altres no comptaven. L'Agustina era murciana. Terra rica, Murcia. I terra de gent pobra. El d'Agustina debia ser un drama negre i fétid de miseria.

La més amiga teva fou la Camelia, que en realitat es deia... No, no diguem el nom. Què n'ha de fer la gent del seu nom? ¿Què n'ha de fer la gent que llença els noms al llot? Avui la Camelia es casada amb un home bò que la tragué del bordell, viu a Madrid i val més no remoure el seu passat.

No es que fos molt bonica-la Trini n'era molt més-pero era jove, gairebé adolescent, i la gran frescor de la joventut, que el seu comerç vil no havia marcit, la feia bonica. Petita i bonica com la de la cançó. Rostre gairebé sense maquillar. Cabells rossos, d'una bona rossor lleument tacada de gris com els blats quan ja son madurs. Com en moltes dones petites, hi havia en ella quelcom de nina de joguina. Coixejava un xic, tan sols un xic i de manera dificilment perceptible, pero això no li llevava l'encis infantivol que en ella predominava. (La recordaràs anys despres evocant-la en un conte publicat en no recordes quina revista madrilenya, en un capitol de les Memories d'un llit de matrimoni i en una novel-la curta: La Venus coixa)

la Camelia

De totes aquelles noies, era la que havia sabut restar més impermeable a l'ambient. Malgrat que en aquella casa l'ambient no tenia rès de pecaminós, de llord i melodramatic. La Mamà Dolors, tan primmirada, no ho hauria permès.

Quin altre tipus el de la Mamà Dolors! ¡Quin altre magnific tipus, ben diferent de com la majoria s'imagina la mestressa d'un bordell! Grossa, amb una grossor informe, lletja d'una lletjesa plena de simpatia, la Mamà-única mestressa que les pupil-les nomenaven Mamà-tenia un cap que semblava pastat a cops de puny, un cap amb els cabells estrictament necessaris per no quedar malament, unes galtes vermelles d'herpe, un nas molt gros i tan vermell com les galtes i uns ulls molt petits. Vestia unes folades bates de ratlletes, com les dels col-legials, amb grans botxaques plenes de claus. Caminava poc-sempre la veies asseguda al passadiç, prop d'una finestra oberta a un pati interior, en una cadira baixa de boga i al costat d'una taula si fa no fa tan baixa com la cadira, rutllant cigarretes de picadura de l'Havana, que li duien de contraban-i aquella vida sedentaria l'emplenava de greix i de placidesa. I regia el negoci sempre amb bona cara i sense crits.

108
~~127~~ F

La vida en aquella santa casa no era la satànica vida alegre que entarbolia el cap dels fulletinistes. No, no: era una vida tranquil·la, monòtona, ben cronometrada i sense sotracs. La mamà duia el negoci com un capità el seu barco. I els temporals eren totalment desconeguts. Les noies tenien enteniment. La mamà en tenia més que les noies i àdhuc — tal vegada l'enteniment s'encomana, com la verola — en tenien els parroquians. Si l'atzar feia que s'hi presentés algun d'~~[illegible]~~ estranger segur que solia dir:

—Dispensin, que m'he equivocat.

I no tornava més.

En aquella vida plàcida i paradisíaca, que ~~haurien envejat moltes famílies de les que trom, sense saber ben bé perquè, humana decent,~~ hi havia, però, cada any, un parèntesi de febrós esbojarrament, ~~[illegible]~~ un parèntesi lluminós i gairebé transcendental.

Era per Carnestoltes, ~~[illegible]~~ el Carnestoltes ~~[illegible]~~ prohibit a Espanya des de 1939. ~~(Prohibit perquè dura tot l'any, perquè han fet de cada dia un Carnestoltes ombrívol i sinistre de Hades, d'assassins, de cretins que tenen les ungles empastifades de fang i de sang)~~ (La majoria de la gent — ho advertiràs un dia en les Memòries d'un llit de matrimoni, la novel·la que ara tant mal de cap us dona a tu i al teu traductor per a trobar-li un títol en francès — té una gran afició a disfressar-se, a vestir-se d'una manera estranya perquè ~~creuen~~ que el vestit i la careta o el nas de cartó els obre les portes del palau de la Il·lusió, que es palau de meravelles. Altra joia grollera del 39 ençà,

C. L'Espanya, ~~el 1939 esdevinguda~~ en un país sinistre i ~~[illegible]~~

i tornada, pobre fill de Wagner.

La mamà, els tres dies de rua ~~[illegible]~~, llogava un cotxe obert, s'hi instal·lava amb les noies, un sac de confetti i una capsa de ~~[illegible]~~ serpentines i es passava la tarda rodant Passeig de Gràcia amunt i Passeig de Gràcia avall. Per a aquella cerimònia tant important la mamà es posava un mantó de Manila i les noies es disfressaven amb vestits molt originals que llogaven a una sastreria de teatre del carrer de l'Unió anomenada cala Pepeta: marquesa Lluís XV, Colombina, aldeana del Tirol, etc, etc.

Després, ~~[illegible]~~ mentre durava el Carnestoltes, anaven als balls de disfresses americana-Canadó del Teatre Novetats. Tenien una llotja i el cotxe a la porta: un cotxe ~~[illegible]~~ tancat, una berlina, amb cotxer de parament - pantalons blanc, botes de mitja canya, casaca amb botons daurats i copalta amb escarapel·la - que ~~[illegible]~~ anava i venia del carrer de l'Hospital al de Casp. Una veritable distància.

La mamà comentava:

— Les noies es diverteixen i el negoci no s'en ressent.

Era una gran dona la mamà

Molts anys despres i retirada del comerç,la retrobaràs en un poblet del Vallès ~~baix Empordà~~.Ja no serà la Mamà : serà la senyora Dolors,una senyora de Barcelona,molt estimada i respectada del veinat.Viurà en una caseta de propietat,voltada de jardi.I al jardi les cols i els enciams,les mongeteres i les tomaqueres,una pomera,un presseguer,una perera i un cirerer,alternaran amb els rosers,els gessamins,les clavellines i els violers.I en lloc de noies tindrà gallines.

Quan una nit t'hi presentaràs de sobte,la trobaràs acompanyada del capellà del poble.I el grotesc de l'escena,que fora esquinçat i virulent vist per Mirbeau o per Maupassant,serà un grotesc assuaujat per la bonhomia catalana,tan contraria a l'esgarip dramatic.

A Catalunya,per regla general,l'humorisme mai no ha estat agresiu,mai no ha esgarrapat massa fort.Russinyol,tan conservador i bonjan quan esgarrapa-La bona gent, Llibertat,L'heroi,La merienda fraternal,Gente bien-no ho fa empès per un imperatiu d'ordre moral : ho fa,amb una simpatia estraordinaria,per plaguejar i passar l'estoma,que es una de les doctrines filosófiques més recomanables i l'ideal dels pobles que saven per experiencia que la vida no es una cosa seriosa.

¿La recordes aquella nit del poble ~~ampurdanès~~ que ~~jo,~~ ~~tan amic d'imitar~~,no vull recordar per imitar a Cervantes? De què rius? Què em diu el teu riure? Que a tu no et puc enganyar? Tens raó: vull oblidar-lo per no embrutar el bon record que segurament hi deixà la Mamà Dolors.

La recordes aquella nit? La Mamà,de moment,no et coneixia.Anaves més ben vestit,t'havies engreixat i ja tenies un inici de ventre insolent i burgès.Quan et recordà,gracies al monocle,tingué un ensurt : la por de que la comprometessis,sense volerho,es clar,amb alguna al-lusió a la vida barcelonina.Tu,pero,et feres carreg de la situació i,adaptant-hi,oblidares la Mamà del carrer de l'Hospital per a cedir el pas a la honorable senyora Dolors.

111 ~~125~~

La senyora Dolors ~~xx~~ feu passar a la sala – abans d'entrar-hi t'abraçà i et feu un petó – i et presentà el capellà:
~~xxx [illegible], [illegible] de [illegible], [illegible]~~

– Es un jove ~~xx~~ amic de casa. Escriu unes "coses" molt boniques.

I, acte seguit, et preguntà si havies sopat, si havies pres cafè, què hi havies anat a fer a aquell racó de món.

El capellà, discretament, volgué retirar-se. La senyora Dolors protestà:

– De cap manera, mossèn. Vostè es de casa. I Lluís també.

Feia de bon estar-hi en aquella casa de poble, amb el rector i l'ex-mestressa d'un bordell. Era a darreries de tardor o a entrada d'hivern i a la llar cremava un bon foc. [– xx A mi que no em vinguin amb calefaccions centrals – deia la senyora Dolors – No hi ha rès com una llar de foc! xx

El capellà no era tal vegada un gran teòleg ni un místic, però era un home comprensiu i gens fanàtic que complia el seu ministeri més que com ~~xxx~~ sacerdot – per humilitat es negava a creure's representant de Déu a la terra – com funcionari: com un funcionari obligat a vestir diferent dels altres.

Aquella nit se'n anà més d'hora que de costum. Quan fou fora, la senyora Dolors, que tornava a ~~ésser~~ la Mamà, t'abraçà i et besà altra vegada i digué, amb un sospir de goig que feu tremolar la seva sina ubèrrima:

– Ai, gràcies a Déu, ara podré fumar! ~~xx~~ Veus? ~~Aci~~ Aquí estic molt bé, visc molt tranquil·la, ningú no sap rès del meu passat i tot-hom em considera molt. Però, noi, no puc fumar! Vull dir en públic, saps! – què dirien, pobra gent, si em veien fumar! I he de fumar d'amagat ~~xxx~~

quan la minyona es fora o dorm, que, sortosament, dorm com una marmota. A l'hivern fumo aqui per a poder llençar les burilles al foc i dir l'endemà a la minyona: "Quina pudor de tabac. Aquest Mossen fuma com una xemeneia". A l'estiu fumo a l'hort i colgo les burilles sota terra. Tots tenim la nostra penitencia, Lluis.

I ella i tu trencaveu a riure pensant en la penitencia. La senyora Dolors et contà que aquella casa la tenia feia ja molts anys i que l'havia comprat per a retirar-s'hi quan fos vella. Abans tan sols hi anava a passar un parell de mesos d'estiu. I per la festa major convidava les dues o tres noies que durant l'any havien tingut més enteniment i que al poble, aquells dies de festa major, passaven per senyoretes honestes, filles d'un germà que vivia a Madrid. Per a l'existencia d'aquell germà fantastic havia triat Madrid i no Barcelona perquè la majoria de les "nebodes" parlaven castellà.(I) Fins que un dia, a l'envelat, un minyó del poble s'enamorà d'una de les "nebodes" i s'hi volia casar de totes passades. ¡Quin trangol per a la pobra noia i quins maldecaps per a la senyora Dolors!

I la Mamà reia, comentant:

~~-Despres diran que la vida no es una novel-la.~~

-Despres diran que la vida no es una novel-la.

L'endemà acompanyares la senyora Dolors a missa.

Fou l'última vegada que la veies. Deu ser morta. Si fos cert que hi ha una altra vida segurament no hi trobaries la Celestina que perdé a Calixte i Melibea pero hi retrobaries a la senyora Dolors que tan bé savia vetllar per l'honestedat de les seves "nebodes". Es més que segur.

Retornem al carrer de l'Hospital?

(I) Dit sigui sense intenció pejorativa, que, en aquest cas em semblaria d'una gran vilesa. A Castella com a Catalunya hi ha dones que cauen al bordell, sí, pero n'hi ha d'altres que no hi cauen.

~~XI~~

En la casa del carrer de l'Hospital hi mancava un dels ~~me~~ tipus més caracteristics d'aquestes cases: la "segundama". La Mamà no la necessitava ni la volia.

Deia:

-La "segundama" treu respectabilitat al negoci, es per a cases de tres i no rès.

I ho deia seriosament, sense gota d'ironia, convençudíssima de que el seu comerç ers tan respectable com el que més. Amb una "primera dama", que era ella, la Mamà, "ja en tenim ben bé prou".

Hi havia, en canvi, una serventa geperuda. A tu, supersticiós com ets-si de tan en tan dic les teves virtuts també tinc dret de dir els teus defectes-les geperudes sempre t'han fet por, la por absurda de que duien la mala sort. A Italia, quan veuràs una gobba trencaràs de cami per evitar la jettatura. Aquella geperuda de càla Mamà era monstruosa. Menuda, torçada, amb unes cames primes com filferros i uns braços tan prims com les cames pero molt més llargs, feia pensar en una aranya que caminava pel pis, del mati al vespre, silenciosament i a sotragades.

[illegible] Tenia un parlar tan poruc i humil, una mirada i una veu tan porugues i humils que semblava talment com si demanés perdó de la seva pobra córpora deforme.

Li deies, plè de pietat, d'aquesta gran pietat que t'es riquesa:

-Si això no té importancia, dona.

Això era el gep, que no gosaves nomenar per no humiliar-la. I ella et mirava una llarga estona com si fes un gran descobriment i suspirava:

-Vostè si que n'es de bò, senyoret Lluis.

Pobra geperudeta de càla Mamà, que et creia bò perquè no l'havies tractat, com la tractaven tants altres, amb crueltat i grolleria.

~~tat, com l'havien tractat tants altres, amb crueltat i pirateria!~~

La Mamà [illegible] se'n anava tard al llit — sempre després de la una de la matinada — i es llevava tard. A les dèu de la nit venia una dona, la Lluïsa, que fins a les cinc del matí exercia funcions mixtes de vigilant, caixera i cambrera, que en fer-se clar, dormia una estona ajeguda en un balancí, i que, després, fins a migdia, ajudava a la geperudeta a posar la casa en ordre, anar a la plaça, fer el dinar. Després de dinar se'n anava per a tornar al vespre.

Era una dona esprimatxada, envellida prematurament, pàl-lida, marcida, d'ulls enfonsats i tristos, de veu feble i vergonyosa. Feia l'efecte que, encara que ~~tu~~ hagués volgut, no hauria sabut cridar.

S'estranyà de veure't viure tan íntimament a la casa. Eres, excepte el fill de la Mamà — [illegible] i no massa jove i amb un vague aspecte de pintor de parets — el primer home que hi trobava vivint en qualitat de dispeser. (L'estranyesa de la cosa dona era molt lògica: tu entre tantes dones devies fer un efecte estrany)

[illegible] Perquè no la tutejaves, perquè la tractaves com una persona, ~~i no com una bèstia~~, Lluïsa, malgrat no explicar-se la teva presència en semblant lloc — la pobra sabia [illegible] el tracte brutal dels que freqüenten llocs com aquell on havies cercat un refugi contra la policia — et digué el mateix que t'havia dit la geperudeta: que eres bo.

— Com tot home.

— Oh, no! — i en la seva veu tremolaven l'ira i la por dels que han estat trepitjats.

Els primers dies Lluïsa es sentia avergonyida d'haver d'anar a fer l'escarràs en una casa com aquella, que veia com un lloc maleït, catau de tots els vicis i totes les disbauxes. Però la Mamà pagava bé i els pobres no poden ésser exigents ni escrupolosos. Després, es convencé que la Mamà i les noies eren molt agradables, que no la tractaven amb l'aire que l'havien tractada les senyores respectables i que tot allò dels vicis i les disbauxes eren històries. I la por s'esvaí i Lluïsa, que era una ànima de Déu, sentia una gran simpatia per la Mamà i per les noies que vivien en pecat mortal.

Les noies es llevaven gairebé ~~tant~~ tard com la Mamà — gairebé sempre per obligació — però tenien més feina que la mamà: anar a la dutxa, posar-se en mans de la pentinadora, etc., etc. Després, amb una bata damunt la camisa, compareixien al menjador. A l'hora de dinar tenien, generalment, poca gana. Havien llaminejat, menjat un xic de pernil, unes olives, qualsevol llaminadura, i res més. Infal·liblement presidia la taula la Mamà, que era inflexible: calia tenir seny, calia tenir enteniment. I el seny i l'enteniment eren l'escudella cada dia, l'arròs el diumenge, molts bistecs, algun pollastre, alguna llagosta, coses estranyes, de luxe... L'única que mai no protestava de la cuina de cala Mamà era l'Agustina, que menjava amb goluderia tot el que li posaven al plat.

Les converses d'aquelles noies eren del més insípid i vulgar-i del més decent,sí,senyor-que hauries pogut imaginar: modes,films,alguna lectura carrinclona.Homes? Vicis dels homes? Amors dels homes,tan diferents dels de les novel-les? Rès d'això els interessava.No es que no gosessin parlar-ne per considerar que aquell,no era tema correcte,car intuien que la correcció era privilegi d'una altra mena de gent: era que l'home i el seu vici pertanyien a l'ofici i de l'ofici no valia la pena parlar-ne.Si no hagués estat l'ofici! Si no hagués estat la feixuga obligació de guanyar-se la vida! El goig més gran era per elles poder dormir soles,ben amples en el llit mercenari que tan frequentment havien de compartir amb el primer que arrivava.Pero es resignaven: calia treballar.Del treball en vé el repòs.

Quant a l'amor,ningú com elles savia o es pensava saver que l'heu inventat els poetes,els novel-listes i els comediografs.El que no savien es que vosaltres,com elles,en vivieu: vosaltres embellint-lo,maquillant-lo,disfressant-lo en la ficció; elles,estrafent-ne,al llit,l'embriaguesa; elles i vosaltres,venent-lo.

Malgrat que la Camelia,recordes?,s'enamorà de tu.Es a dir: s'enamorà de l'escriptor,del minyó que savia inventar historíes.

Com no era cosa de donar-te una cambra per a tu tot sol,la Mamà,que pensava en tot,en acollir-te acordà que dormiries amb qualsevol de les noies que no tingués "dormida".Les noies t'acceptaren perquè ho manava la Mamà -que els hi havia dit que eres un dispeser de luxe-i perquè els semblava una mena de compensació,una mena de venjança admetre un home que no pagava.Altrament,la Mamà era una dona que tocava de peus a terra i,com es lógic,et feu pagar la dispesa.

La Camelia,pero,exigí:

-No vull que hi vagi's a dormir amb les altres.

-Molt bé.I quan no pugui venir amb tu,què he de fer? ¿Anar-me'n a dormir amb la Mamà?

La Camelia reia,pero com que les rialles no solucionaven rès,decidia:

-Quan no puguis venir te'n vas al menjador,la Lluisa que et faci cafè i et doni l'ampolla del rom i et passes la nit escribint novel-les,

Se't devia veure a la cara que la perspectiva no et semblava massa agradosa, perquè la noieta afegia:

-Pero no tinguis por.Faré veure que estic malalta i aixi podràs venir cada nit.

Més que un apetit lúbric,més que la passió erótica,el que la Camelia sentia per tu-dit sigui amb la més gran seriositat d'aquest mon-era una adoració intellectual.La més ingenua i pura i graciosa de les adoracions,que durarà uns anys. (L'aventura amb l'Orquídea havia estat altra cosa,car a qui veritablement volia era a Zamacois)

La Camelia t'admirava,fou la primera dona que t'admirà.Aquella tan cándida i bon xic cómica admiració que llavors minimitzaves i sovint et fou comprometedora ,avui la recordes amb tendresa i agraiment.La noieta creia que li feies un gran bé acceptant l'ofrena palpitant del seu cos,I el bé te feia ella; el bé te l'han fet totes les dones,unes més que les altres,que s'han donat a tu. L'apetit físic,la sensualitat,si hom sap posar-hi una mica d'amor,es una gran cosa.L'amor carnal es per a l'artista riquesa creadora.Quan coneixeràs el dramaturg Henri René Lenormand,quan podràs considerar-te amic seu-Lenormand fou home dificil a l'amistat-et dirà el mateix que jo et dic ara.

Més d'una vegada t'havies despertat i havies trobat la Camelia que,amb el colze estintolat al coixi-duia una llarga i púdica camisa de dormir,una blanca cofia de dormir que la feien més nina-et mirava.

— Què hi ha? Què mires? — feies, estranyat.

— A tu. Que contenta estic de tenir-te amb mi!

Altres vegades la que s'adormia era ella i tu, desvetllat, t'asseies al llit i, amb el coixí damunt dels genolls i damunt del coixí una carpeta i uns fulls de paper, et posaves a escriure. (De totes aquelles notes escrites en tants llits que no eren el teu i en companyia de tantes dones, n'eixiria un dia el llibre *Las mujeres, la noche y el amor*)

Si ella es despertava — la claror no la deixava dormir — et besava i et deia, amb certa reverència:

— Escriu, escriu! I fes una cosa ben bonica.

Tu, però, que no creies gaire en les coses boniques que podies escriure, llançaves els papers a terra, apagaves el llum i abraçaves la dolça criatura.

A la Camèlia li plaïen més les nines — talment com si l'infant que miraculosament encara hi havia en ella no volgués morir — que els llibres. Tenia, però, algun llibre. Un dia te'ls ensenyà: unes novel·les de Ponson du Terrail i Carolina Invernizio, la vida de Diego Corrientes i l'inevitable *Dama de les camèlies*.

— Això llegeixes? — li preguntares, somrient amb menyspreu d'home superior.

— No és bo, veritat? Ja m'ho pensava.

(*) Agafà els llibres i els donà a Lluïsa perquè se'ls vengués o els donés a l'escombriaire.

L'endemà al matí se'n anà a can Verdaguer, — la llibreria d'enfront del Liceu, que freqüentava el poeta López Picó — i demanà,

G. - escriure, en aquell temps, era un joc i el mancava el sentit de la responsabilitat, la gravidesa tremenda de la responsabilitat -

ingenuament:

— Voldria tres o quatre llibres bons, dels que fan pensar!

Quan et despertares, damunt la tauleta de nit hi havia el Quixot, un volum dels assaigs d'Unamuno editat per Calleja i l'Origen de la tragèdia, del solitari de Sils-Maria.

Trencares a riure — la Camèlia t'esguardava amb por i estranyesa — però la rialla cruel es fongué aviat: la fonia l'emoció de la tendresa.

— Que no són prou bons? — volia saber la Camèlia.

Digueres:

— La que és bona, més bona que els llibres, més bona que res del món, ets tu.

Aquell matí celebràreu l'entrada de Nietzsche, Unamuno i Cervantes amb unes copes d'un rom molt bo — al bufet no hi havia vermut — que la mamà es feia dur del carrer del Governador.

Quan el perill d'ésser empresonat desaparegué i deixares la pintoresca i amable presó del carrer de l'Hospital, la Camèlia et digué:

— Quin greu em sap que te'n vagis! Quin greu em sap que la policia ja no et vulgui agafar! Ara ja no et recordaràs més de mi.

— Sí, dona! — deies. I et delies per retrobar la vida lliure i cridanera del carrer.

— I de debò vindràs a veure'm? Sovint? Molt sovint?

— No; molt sovint, no, car els artistes, saps?, som pobres. Vindré cada vegada que tingui cinc duros per a passar la nit als teus braços.

— Vina encara que no els tinguis! — I afegí,

J – i dura –

rient amb el vell estel-lat de Màquines - 11A ~~XXX~~

Pagaré jo!

~~[illegible]~~ No hi anaves amb tanta freqüencia com ella volia. Però començaves a deixar-te caure a un bar restaurant de la rambla, el "Lunch-Bar", freqüentat per còmics, empresaris i periodistes. I com d'aquell bar duien el recapte a les noies de casa la Mariné, en retirar el mosso, una matinada, et donàva un envelop ~~[illegible]~~ i et deia:

- La ~~[illegible]~~ Camelia m'ha preguntat si vostè era ~~aci~~ aquí i en saber que sí que hi era m'ha donat això.

Dintre l'envelop hi havia un bitllet de cinc duros.

Acceptar aquells diners t'humiliava, però no sabies com refusar-los; temies, refusant-los, humiliar i adolorir la dolça criatura.

Advertires al mosso que si en aquella casa algú li preguntava si t'havia vist al bar digués que no. L'advertencia fou inútil car darrera el mosso compareixià la Camelia.

Després, ~~[illegible]~~ temps després, ~~[illegible]~~ quan ja tenies diners i estrenaves comèdies, si ella assistia a totes les estrenes - la Camelia se't presentava a l'[illegible]. Les primeres vegades no gosava entrar i et feia avisar pel porter. Tu estaves amb altres dones, amb dones de més categoria i de més preu ~~[illegible]~~ - algunes d'elles no més boniques però més ben vestides - que tan-sols en el preu es diferenciaven de la pobra criatura.

T'empipava que vingués. Quan eixies al ves-

~~tibul,la Camelia no savia què dir.Tu,tampoc~~ tibul,la Camelia no savia què dir.Tu,tampoc.A la fi ella, timidament,et preguntava:
-Avui tampoc no vols venir?

Algunes vegades hi anaves: per força,per llástima.Havies oblidat que la Camelia era "més bona que els llibres,més bona que rès del mon."

Anys despres,a Madrid,la nit de l'estrena de *Cançó d'amor i de guerra*, t'envià una tarjeta a l'escenari: "Soc al teatre,aplaudint la teva obra".

Doncs bé: d'aquell menjador de càla Mamà,disfressant-lo un xic-o sigui: escombrant-ne el pintoresc i la primitiva gracia-en feres el tercer acte de *L'auca de la cupletista*.

~~11~~ 7 9

I

Et convenia veure altres tipus i veure'ls de prop: lladres,"macarrons",alcavotes del districte cinquè.I anares a demanar ajut a Manelet Parés,el del bar del carrer de Sant Geroni,i al policia Angel Cánovas.

Manelet et digué que algunes nits,no sempre,et podria acompanyar fins a les dotze.Despres de les dotze,no,car li tocava estar al bar ajudant al Sidro,el moço del qual ja t'he parlat,a servir ressopons i copes i cafès als parroquians.

I afegí:
-Jo que hi visc,en conec ben poca cosa d'aquest districte cinquè que ara sembla interessar-vos tan,no sé perquè car no hi veig rès d'estraordinari,als escriptors.Del districte cinquè tan sols en conec la gent que ve a casa.I comprendràs que,com veient-la a casa ja en tinc ben bé prou,si em llevo d'hora no em ve mai l'acudit d'anar a rodar pel barri.Prefereixo canviar d'aires i anar-me'n a l' "Excelsior".El millor que pots fer es deixar-te caure a casa de tres a cinc de la matinada,fer coneixença amb els parroquians,parlar-hi,observar-los.Ei! sense que ells ho *filin*,car no els hi faria cap gracia i qui sap què en pensarien.

Cánovas restà molt estranyat:
-Vol fer un drama de la gent del districte V? Em sembla un disbarat com una casa.No son interessants,no son dramatics.Son,en el fons,uns infeliços.

Veient que no et podia convencer t'acompanyà,et facilità l'entrada a llocs on,sense ell,mai no hauries pogut entrar: cataus inverossimils d'aparença vulgarissima: lladres retirats,lladres en actiu i aprenents de lladre de totes les especialitats i procediments del robatori: el *topista*,el *descuider*,el rebenta-pisos,els que,en combinació amb la *jai*(I),feien el "*quento del gat*",els que tan sols robaven rellotges,els que tan sols robaven aviram,els especialistes en plomes estilográfiques,els que *operaven* a les plataformes dels tramvies,les esglesies i els teatres,els atracadors que generalment actuen sols i armats,els que s'acompanyaven d'un que els feia de *tapia*;pianistes de manubri que tenien el "centro " dels pianos al carrer de les Tapies; prostitutes velles i rebregades,monstruosament pintades i vestides com nenes; alcavotes; macarrons de dones i d'homes; amos i mestresses de bordells sinistres;invertits; jogadors professionals que mai no perdien; venedors d'estupefaents robats al moll; valents de bordells i cases de joc d'ínfima categoria...Fauna miserable i esquinçada,fauna de presó i d'hospital,embrutida i acorralada per la miseria.

(I) la dona,en l'argot d'aquell temps-l'argot es un dels llenguatges més vivents i canvia sovint-era la "jai",la "burraca",el "forn".

~~una [illegible] de cartró i d'hospital, [illegible], embrutida~~ ~~i [illegible]~~ ~~tèrbola~~, ~~mantada per totes les tasses.~~

Feien llàstima i fàstic. Fer fàstic els era indiferent. Despertar un sentiment de llàstima els ofenia. Llàstima! Això estava bé pels "blets", pels "llanuts", però no per la "gent del terro", que es la gent més "viril" i la que més es "brinca". El fàstic, a força de conviure-hi, l'havien assimilat, era, ja, consubstancial amb els seus cossos i la seva ànima. La llàstima, no. La llàstima els disminuïa, els humiliava, els feia vulnerables.

(L'argot d'aquesta gent no es el "caló" dels gitanos, que tant bé conegueren l'anglès George Borrow i el català Juli Vallmitjana, malgrat que ~~[illegible]~~ de tant en tant alguna veu o paraula del caló salti a l'argot. El caló gitanesc — segurament perquè els gitanos viuen una vida apart — té més consistència, canvia menys. Moltes de les veus anotades per Borrow en The Zincali — 1842 — avui ~~[illegible]~~ encara perduren en la parla gitana. L'argot, en canvi, es una de les ~~llengües~~ [illegible] menys estables, de les que més alteracions ~~[illegible]~~ sofreixen)

(Cánovas tenia raó: 2 ~~[illegible]~~ aquella gent que la majoria dels literats veia d'una manera desenfocada i falsa no tenia el sentit dramàtic, no eren els artistes del ~~[illegible]~~ delicte que hom volia veure-hi. Feien de lladre, de prostituta, d'alcavota, d'invertit, però ho feien sense pretensions, sense donar-hi importància i perquè calia guanyar-se els "ganyips", com altres feien de dependents de comerç, de corredor de borsa, de fuster, de manyà, de paleta o de funcionari de l'Estat.

ull/ llengues

L'ofici no tenia importancia.La manera de guanyar-se la vida no tenia importancia.L'important era viure.Fos com fos.

Sempre que podien evitaven el crim.Les armes,sobretot les pistoles,massa escandaloses,no els hi feien cap gracia.Duien ganivet-xuri- més per fer por que per rès,car sobretot comptaven amb l'auxiliar de la por.Si la por no es produia i l'atracat es "reganyava"-es defensava- no els tocava altre remei que,a contracor,val a dir-ho,fer us del "xuri".

Un d'ells,ah "El Gravat",que havia complert condemna a Ocaña,et deia:
-Sí,senyor: vaig ferir un home.Fou la primera i l'única vegada.Es tractava d'un tipus que no es volia deixar robar,d'un "busnó" que no es feia carreg de les coses i tenia ganes de comprometre'm.I total perquè? Per disset "jalates"(I) ¿No li sembla indecent comprometre un pobre lladre per disset "jalates"? Sort que com no n'havia "peringat" (2) mai cap,el jutge va veure que jo era home de bons antecedents.No m'hi agafaràn pas mai més.Ara,quan en trobo algun que es "reganya" li escupo quatre fastigs i el planto per la truca.L' "estaro" es pels ganduls i a mi,mal m'està el dir-ho,m'agrada treballar.

Eren,aquell i els altres,gent molt pintoresca,gens vulgar,de molt perfil. I,en el fons,tal vegada més bona i com cal del que creu la gent com cal.

Conegueres-bones relacions,veritat?-un "rebenta pisos", mes conegut pel motiu: "El Bunyol",que pel nom,que certa vegada es deixà agafar per massa bona persona.Havia entrat en un pis-casa moderna del carrer de Muntaner,porta vidrada,ascensor-amb la santa intenció de robar el que podés.Els estadants devien ser gent rica.(Un o dos anys despres,una noia cubana amiga teva,Ana Maria,que vivia a la mateixa casa-el lloguer del pis i les altres despeses anaven a carreg d'un industrial català,soci de l'Equestre-et confirmarà l'aventura)

El lladre obrí facilment,gracies al "rossinyol",i sense necessitat de rebentar el pany.Bona senyal.Bona senyal que volia dir que els amos del pis eren fora,al teatre o llà on fos,i que per aquell motiu no havien posat la balda.El bon home,doncs,podia treballar tranquil i segur que ningú no el destorbaria.Quan els senyors tornessin ell qui sap on fora.De sobte el silenci del pis fou trencat pel plor d'un infant.

Mala negada! ("El Bunyol" degué dir una expressió més irreverent i gruixuda, que jo,per respecte a l'estimat i respectable llegidor,m'he permès canviar) ¿Perquè han de plorar els infants quan hi ha lladres a casa? ¿ No poden plorar quan hi ha els pares,que tenen més obligació d'aguantar-los?

"El Bunyol",guiat pel plor,avençà pel passadiç.Aquell marrec podia comprometre'l,podia despertar la minyona o la dida,cas que la minyona o la dida no hagués imitat els senyors i se'n hagués anat a passar l'estona quí sap on.Calia fer-lo callar fos com fos.

Entrà a la cambra on el plor feble de la criatureta li semblava eixordador.En un bressol hi havia un grapadet de carn,que el plor amoratava.Semblava mentida que allò tan menut podés cridar amb tanta força.I semblava mentida que hi haguessin pares pocavergonyes que deixessin sola al pis-sola o amb les suposades serventes-una criatura que encara no tenia un any.Si d'allò en deien pares!

(I) "jalata": pesseta.
(2) "Peringar": matar.
(3) "Estaro","Estaribel": presó .

Molt indignat, s'apropà al bressol i, posant-se un dit damunt dels llavis, digué:

— Calla, petit, que em comprometes. Calla que, si no calles, vindrà gent i a mi em poden més portar tot que mal acompanyat. Calla, que t'estovaré i no tornaràs a cridar mai més.

L'infant, però, seguia plorant.

I el pobre home, protagonista d'aquell drama grotesc, em deia, ple de tristesa:

— Ja ho veu! Els Mestres ja no fem por ni a les criatures. El món està perdut!

L'infant plora que plora. El Mestre, per a fer-lo callar, ho provà tot: bressar-lo, fer-li por, fer-lo riure. Podia haver-li posat un coixí damunt del cap i ofegar-lo — segur que li hauria estroncat el plor — però al pobre Mestre li semblà que els mitjans massa expeditius no feien per ell. Tragué la criatura del bressol i la passejà amunt i avall de la cambra cantant-li — en veu baixa, es clar — les cançons que sabia i que no solien ésser precisament de bressol. Cada vegada que, creient-lo adormit, volia retornar-lo al llitet minúscul, l'infant recomençava el plor. I el Mestre a cantussejar i a passejar amunt i avall de la cambra.

Ja no cal dir-ho: l'atraparen els pares, que despertaren el veïnat i cridaren la policia.

I el bon home, comentà, com final:

— Desagraït! Després d'haver-me passat la nit fent de mainera! Total: com que em va semblar que no podia negar el què havia anat a fer a aquell pis que no era meu, i com que si hagués dit la veritat: que hi havia anat a passejar una criatura...

que tampoc no era meva,no m'haurien cregut,m'hi vaig guanyar quatre mesos i un dia d' "estaribel".Val més aixi,sap? La Justicia es una cosa que no l'enten qui vol."Si dius que no es cert que anaves a robar,si negues el *robo* i l'intenció,el fiscal,segons el *Código*,qualifica el *delito*,que vol dir el fet,d'*ocupación de útiles para el robo* i t' "acanen" dos anys,quatre mesos i un dia d' "estaro".Pero si dius que sí,que anaves a robar,pero que,rès,t'han atrapat perquè tens molt "mala bajandí",llavors el fiscal diu que es tracta de *robo frustrado*,que vol dir "adinyat"i te'n surts amb quatre mesos i un dia,ni que siguis reincident.Negant les ganes de robar son dos anys; dient que sí,que anaves per feina i que te'n hauries endut fins i tot les rajoles,quatre mesos".(I)

Tal vegada hi hagi qui digui-i tu,per quedar bé,li dónis la raó que el què li havia passat al "Bunyol" s'ho tenia ben merescut.L'home,per esperit de disciplina ha de restar fidel a la funció social que s'ha imposat.Involucrar les funcions es fomentar el desori.El lladre ha de dedicar-se al robatori i no a fer dormir les criatures.I el cor? I el bon cor? Literatura,literatura de "filla de la portera".Què n'ha de fer un lladre del bon cor? Amb bones mans,ull i un xic de sort en té prou.Sí,senyor.Sí,senyor.(No riguis)

Un altre,"El Manetes",nom que donaràs a un dels protagonistes de *L'Auca*, en veure que es rovellava,que perdia la "vista" necessaria a un lladre com cal i que s'engreixava,cosa fatal per un lladre,car el greix està bé per als regidors pero es fatal per als lladres,s'havia retirat abans no el retiressin i sols de tan en tan i per a passar l'estona i per enyorança dels bons temps organitzava amb altres companys algun robatori d'aviram a les afores,empresa tan innocent com la d'anar a buscar cargols o a fer una costellada.Amor poetic de la Natura.

Una altra de les seves activitats de rendista que s'avorreix era ensenyar el joc de la carteta a la quitxalla del barri.Deia,fent anar les cartes amb agilitat de prestigitador :

Para usté,para usté,para usté.
La trinta y una americana.
Si levanta esta,pierde.
Si levanta el rey,gana.
Para usté,para usté,para usté.

Quan el trobaves exercint aquelles habilitats pedagógiques s'excusava,entre cinic i avergonyit :

-Ja ho veu si he anat a *menos* : aqui em té fent de mestre de minyons.

Deien que no hi havia quí li passés la ma per la cara quan li encarregaven un bon "*chino*".Un "*chino*"es l'eina de treball dels carteristes i consisteix en un troç d'ampolla,que ha de ser precisament de gasosa sense que ni tu ni jo n'hagim pogut saver el perquè.Sembla que no tothom sap trencar-la amb prou ciencia per a que talli més que una navalla.El carterista se'n serveix,embolicant-lo amb el mocador de botxaca per a evitar ferir-se,a les plataformes dels tramvies o llà on sigui ,tallant l'americana dels que tenen el mal costum d'usar cartera i posar-hi els bitllets.Hi ha "*chino*" tan ben trencat,tan cientificament ben trencat que n'han pagat cinquanta i cent duros.Un "*chino*"trencat com pertoca,amb tots els ets i uts,es un bé de Deu.

(M'han dit que avui aquest procediment ja ha passat de moda.Avui hom roba d'altres maneres més facils i correctes)

Feres també amistat amb més d'un venedor

(I) *Les dones del Music Hall*tragicomedia de L.Capdevila i M.Fontdevila,Edició de "La Novel-la Teatral Catalana.Any III.Num.26.1920 de cocaïna, tràfic que en aquella època a Barcelona ~~era~~ anava a l'engròs. En combinació ~~amb~~ alguns agents de Duanes i dels carrabiners del moll, els flascons grocs de la casa Merck de Darmstadt desapareixien a caixes, i d'una manera tan ~~[illegible]~~ misteriosa com si fos obra de bruixeria.

La cocaïna ~~[illegible]~~ estava de moda entre certa mena de gent un xic tocada del ~~bola~~, Prendre cocaïna semblava que "vestia" molt. La ~~[illegible]~~ venien mossos de bars, cambrers i floristes de music-hall, i la venien, a qualsevol hora de la nit, en certes tavernes del districte Vè i adhuc en alguna farmàcia, si hom era amic del dependent. Es clar que no la venien en públic i anunciant-ho a "La Vanguardia" — l'anunci no calia, car tot-hom sabia on trobar-la — però si en la venda hi havia un discret misteri era perquè no fos dit i per a fer més llaminera la mercaderia. En realitat, la venda gairebé no era perseguida, tal vegada perquè la policia devia pensar que ~~per~~ prendre aquells pólvores blancs no era tan delictiu com fer un discurs o escriure un article contra el rei. Al Bar del Centre, com exemple, Peiu i els seus amics posaven un full de paper de carta damunt la taula, hi abocaven un o dos grams de cocaïna i es dedicaven a beure i, amb la punta del mànec de la culleretà, a omplenar-se els narius de blanc polsim. Peiu assegurava, molt seriosament, que bebent [illegible] la cocaïna era tan important com les olives ~~primer~~ per al ~~hom beu~~ vermut.

Cànovas es presentà un dels venedors ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ més coneguts ~~[illegible]~~ entre els que es dedicaven a tan pintoresc comerç. Tenia una parròquia ~~[illegible]~~ freqüentadors del "Pa-

tixa

entraren

i un temps després ~~fi serem~~ el jazz, ~~la~~ pintura ~~abstracta~~ i l'existencialisme. (1) ^ els compradors laca", "Excelsior" i "Villa Rosa"

---

(1) ~~l'existencialisme~~ dels tres, v. enllà.

Li deien "el fracàs" i n'era. I era, a més, tan prim, tan inversemblantment prim que semblava que amb prou feines tenia perfil.

En presentar-te'l, Cànovas t'advertí:

— No cal fiar-se'n massa. A vegades dona bicarbonat en lloc de cocaïna.

— A vegades, sí — confessà "el fracàs" — però consti que ho faig a fi de bé. Quan escasseja la cocaïna, que vosaltres anomeneu pebre blanc, dono bicarbonat, sí senyor. I què? Ho faig perquè no us faci mal. El bicarbonat, que jo sàpiga, té moltes virtuts: fa pair, neteja les dents, treu l'acidesa d'estómac. Quant, de tant en tant, gat per llebre, faig una bona obra, em converteixo en un benefactor de tota aquesta colla de ximples que s'han entestat en complicar-se la vida fent oposicions a Sant Boi. Però la humanitat és desagraïda de mena i no hi està per benefactors. Saps què em va passar una vegada que em varen atrapar els de la "bòfia"? Doncs que em condemnaren no per venda d'estupefaents, que hauria estat una cosa com Déu mana: em condemnaren per falsificació! Com s'ho explica vosté això?

T'ho explicaves ben fàcilment: l'estupidesa dels que són més fidels a la lletra que a l'esperit i els quals caldria privar de les funcions d'administrar justícia. I reies, car ja començaves a saber que contra l'estupidesa no hi ha res com una bona rialla.

Qui no ho volia saber era el "Manetes",

que s'indignava:
-"Batos". Son una colla de "batos" que tenen més "mala bajandi" que un carro de "mulés" sense el "mulé".(I)

II

Sidro, el moço del Bar Parés, et posà en clar molts costums i moltes manies de tota aquella "gent del ferro", que s'havia creat una vida apart. Costums i manies i tics que eren nats de la vida apart que feien i en la qual les supersticions més absurdes i dramátiques tenien sempre un punt de comicitat. En recordes algunes i altres les has oblidat. Com exemple, recordes que donaven una gran importancia a les carxofes, crues, bullides o fregides, pero sobretot crues i els hi atribuien les virtuts afrodisiaques que les lionnes del catastrófic Segon Imperi donaven a les ostres i el marquès de Sade a les cantárides.

En el fons i malgrat llur viure etzarós al marge de la Llei, eren tradicionalistes i conservadors i sentien un veritable respecte envers l'escudella. En moltes d'aquelles tavernes del districte cinquè, que certa mena de literats indubtablement tocats del bolet describien com sinistres cataus de crims esgarrifosos i vicis abominables, veies, anunciat als vidres de la porta amb blanc d'Espanya, un retol que prometia:

A las tres de la madrugada
escudella de pagès

La que feien en un bar del carrer de Sant Ramon cantonada al de Barbarà, Cal Cinto, tenia molta nomenada entre l'aristocracia dels croupiers.

Tu, es clar, intoxicat de literatura barata com estaves, cregueres que d'uns lladres i uns criminals que sentien tanta afició a l'escudella no se'n podia esperar rès de sensacional. I pensaves, amb menyspreu:
-Son uns bons nois.

Sense que sigui paradoxa ni ganes de fer el demagog avui pots dir que entre la gent bona i correcta que has conegut hi figura més d'un d'aquells lladres. I ho pots dir perquè has conegut empressaris, editors i politics que es passaven la decencia per la creu de les calces i vivien de l'engany i la trapelleria. Amb cédula de respectabilitat, això sí. El que passava era que llur decencia no s'assemblava en rès a la dels altres. Ells no en parlaven mai de la decencia ni de la moral. Opinaven que no era necessari parlar-ne ni lluir-les com els que llueixen una corbata nova. Les d'ells eren una altra decencia, una altra moral que no s'avenien gaire amb els miraments i les convencions que la sociabilitat imposa. Ells eren insurrecte i antisocials per essencia i potencia i vivien en un mon esgarrapat on l'absurd i l'anormal eren norma. Les seves mánies, les seves estranyeses, les seves "guilladures" els semblaven el més natural del mon. L'absurd, l'estrany, l'incomprensible el veien en el mon de la gent com cal, que els semblava mon de comedia ensopida i poca solta dels que, tocant sempre de peus a terra, alergics a la sal de la fantasia, volen que tothom els imiti i volen que la realitat-tan fantástica-sigui vulgar i atrotinada com ells. Ortega i Gasset diu, amb elegant agudesa en les Meditaciones del Quijote: "Si apretamos un poco nuestra noción vulgar de realidad, tal vez halláramos que no consideramos real lo que efectivamente acaece, sino una cierta manera de acaecer las cosas que nos es familiar. En este vago sentido es, pues, real, no tanto lo visto como lo previsto; no tanto lo que vemos como lo que sabemos. Y si una serie de acontecimientos toma un giro imprevisto, decimos que nos parece mentira".

També això, la decencia de la "gent del ferro", farà dir el sembla mentida indignat i de consuetut. Pero si hom parla de la decencia d'un determinat regidor, d'un determinat empressari, ¿ perquè tu i jo no podem parlar de la decencia

---

(I) Mala bajandí : mala estrugancia ; mulés : morts.

⊙ d'uns determinats lladres?